

НЕБОЈША Б. ПЕТРОВИЋ¹
МИЛАНКО Д. ЧАБАРКАПА²
БОРА Р. КУЗМАНОВИЋ
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ПСИХОЛОГИЈУ

ВРЕДНОСНА ОЧЕКИВАЊА УЧЕНИКА ГИМНАЗИЈА ПРИ ИЗБОРУ ФАКУЛТЕТА³

АПСТРАКТ. У психолошкој литератури је доста простора посвећено професионалном опредељењу ученика, при чему је углавном испитивана улога школе, вршњака, родитеља, материјалних и социјалних чинилаца, а мање улога особина личности, циљева, очекивања, личних и друштвених вредности.

У овом раду пажња је усмерена на преференцију личних и друштвених вредности које смо дефинисали као одређене циљеве који су значајни у контексту избора факултета, а тиме и будућег занимања. Користићемо две листе циљева (ЛЛЦ-18 и ЛДЦ-18), које су примењене на узорку од 497 матураната, при чему је узорак чинило 37,4% младића и 62,6% девојака. Испитивање је спроведено на терену, крајем школске 2014/2015. године, у стандардним школским условима. Преференцију и степен важности циљева испитаници су изражавали давањем само једног одговора за сваку личну и друштвену вредност на петостепеној скали Ликертовог типа. У статистичкој обради података примењене су методе дескриптивне статистике, корелационе и регресионе анализе.

Резултати истраживања показују да постоје значајне разлике у преференцији појединих циљева, као и повезаност важности циљева са очекивањима да буду остварени преко избора факултета и будућег занимања. Такође, постоји повезаност између степена жељености бављења преферираним занимањем и степена очекивања да се преко тог за-

¹ npetrovi@f.bg.ac.rs

² milanko.cabarkapa@gmail.com

³ Рад је примљен 7. новембра 2015, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 25. децембра 2015.

нимања циљеви могу остварити. Такође, показано је да постоје значајне разлике у степену прихватања појединих циљева као вредности, при чему се већа важност придаје личним него друштвеним вредностима, што потврђује оправданост полазног става аутора да треба одвојено испитивати личне и друштвене вредности, јер имају различит значај за професионално опредељење младих.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: вредности, лични и друштвени циљеви, матуранти, професионални избор.

УВОД

У психолошкој литератури веома често је обрађивана тема професионалног опредељења младих (Бранчић, 1986; Пајевић, 2006), али је при томе пажња углавном била усмерена на испитивање улоге школе, вршњака, родитеља и социо-економских чинилаца, док је мање истраживана улога особина личности, циљева, очекивања, ставова и вредности. Због тога смо у овом истраживању пажњу усмерили на тај донекле занемарени аспект професионалног опредељивања младих, при чему се главни циљ рада односи на истраживање улоге и значаја вредности у избору студија и будућег занимања. Прецизније речено, у центру наше пажње је питање: да ли је један од фактора избора факултета очекивање да ће се на тај начин обезбедити занимање које омогућује остваривање неких важних личних и друштвених циљева, које можемо третирати и као личне и друштвене вредности.

Дакле, централни појам у нашем истраживању су лични и друштвени циљеви које матуранти гимназија у Србији везују за избор факултета, а тиме и будућег занимања. Када је реч о активности и субјективном односу људске јединке према себи и околини, термин „циљ” се приписује и крајње конкретним објектима и ситуацијама, као и релативно општим класама објеката, укључујући и врло апстрактне категорије. Када се приказује тзв. мотивациони циклус код појединца, често се полази од неких унутрашњих стања која представљају људске потребе и делују као мотиви активности усмерене на одређене конкретне објекте (нпр. одређену врсту хране). Ти објекти (у најширем смислу) су циљ људске активности, али су фактички средства у задовољавању потребе. Али, човек може имати *идеју* о читавој *кашијерији објеката* коју преферира у задовољавању одређене потребе (нпр. студирање, бављење спортом), или особа може имати *замисао о врло*

ојшиим каијеоријама објекта и стања којима тежи као личним вредностима, односно животним циљевима (нпр. материјалне вредности, пријатељи, складна породица), или као друштвеним вредностима (нпр. хумани односи међу људима, друштвена безбедност, солидарност, друштвена правда). Уопштени и апстрактни циљеви се с разлогом третирају као вредности, без обзира што остаје спорно питање да ли се све вредности могу схватити као циљеви. Неки угледни истраживачи вредности (Rokeach, 1973; Schwartz i Bilsky, 1990, 1987; Inglehart, 1977), преко уопштенних и најкраће именованих циљева испитују вредности појединаца и група, мада не користе појам циља као кључни појам.

Када испитују циљеве као вредности, истраживачи махом не придају значај разликовању и раздвајању циљева индивидуалног живота (личних циљева у ужем смислу, као што су љубав, породица, популарност) од прихватања (преференције) друштвених циљева – нпр. социјална правда, демократија. У оба случаја, реч је о субјективном односу појединца према одређеним класма објеката, при чему се друштвени циљеви односе на стање у друштву као целини, или су заједнички за велики број људи и људске групе. Подразумева се да је појединац као испитаник свестан да су друштвени циљеви они који надилазе његов индивидуални живот и приватну сферу, без обзира што лични интереси и потребе могу да утичу (и вероватно се то често и догађа) на степен прихватања и преференцију тих друштвених циљева. Истраживачи Кузмановић и Петровић (2007) сматрају да би било добро раздвојити те две категорије и посебно испитивати степен прихватања једних и других, а истраживања треба да покажу каква је евентуална веза између прихватања циљева из једне и друге групе.

Инспирацију за тему о повезаности личних и друштвених циљева са избором факултета и будућег занимања налазимо у неколико извора. Један од њих је Холандова теорија избора занимања, где се избор занимања посматра, пре свега, као израз личности (Holland, 1973, према: Бранчић, 1986). Холанд теоријски разликује шест типова личности, којима одговара и шест одговарајућих типова средине. Особе које припадају одређеном типу личности, у свом професионалном опредељењу траже средину, укључујући и радну средину, у оквиру које могу да испоље своју личност. Мада Холанд не користи очекивање као експланаторни појам, таква идеја је имплицирана у тези да особе са одређеним типом личности показују тенденцију да траже одговарајуће за-

нимање за које очекују да ће бити у складу са њиховим особинама личности.

Други важан извор за ово истраживање је Суперова развојна теорија (Super, 1973), где је један од кључних појмова *појам о себи (self-concept)*, а избор занимања се види као процес реализације слике о себи, тј. као усклађивање занимања са том сликом. Несумњиво је да су важан део те слике ставови и вредности које појединац има, што је истицао и Супер, који се иначе бавио испитивањем радних вредности. У контексту теме која нас овде интересује, избор занимања се може разумети као процена да се преко преферираног избора факултета и будућег занимања могу остварити за појединца важни животни циљеви (тј. вредности) које појединац види (или би волео да види) као битне елементе идеалне слике о себи.

Као још једну посредну инспирацију за ово истраживање можемо навести и Врумову когнитивну теорију мотивације (Vroom, 1964), где се поред *валенције* или вредност и *инструменталности* циља, истиче значајочекивања као субјективног уверења или процене да ће извесно понашање довести до жељеног циља. Иако се Врумова теорија углавном везује за објашњене радне мотивације и задовољства послом, логично је претпоставити да се по аналогији може применити и на област професионалног опредељивања, јер су привлачност циља и очекивање да ће се остварити, конгруентни са одређеним ставовима и вредностима, тако да се према овом моделу може посматрати и избор факултета од стране матураната као инструментални циљ који има позитивну валенцу и од кога се очекује да омогући остварење неких других важних циљева или животних вредности.

Најзад, као један од значајних основа за ово истраживање су и нека релевантна социјално-психолошка истраживања везана за вредносна очекивања младих, изведена у Србији. У том смислу значајна су истраживања о повезаности између вредности и очекивања ученика од будућег занимања, која је код нас извршио социјални психолог Ненад Хавелка (Хавелка, 1994). Управо се у оквиру ових истраживања, као кључан појам, користе *вредносна очекивања*. Овај аутор је пошао од тезе да ученици већ при завршетку основног образовања имају формиране вредности и да у њиховом одлучивању о будућем занимању значајну улогу играју вредносна очекивања од тог занимања. Одабрано занимање је пут за остваривање тих вредности. Хавелка је најпре извршио истраживање на ученицима завршног разреда основне школе у Ср-

дији (1989), а касније поновио истраживање на испитаницима истог узраста, као и на ученицима завршног разреда гимназије (1994). У свим тим испитивањима одабрао је 12 вредности, и у вези са њима поставио директно питање: „Колико су за тебе лично значајна следећа очекивања у односу на твоје будуће занимање”, нудећи при томе одговоре у виду кратких формулација у којима је операционално исказао одређене вредности. Уз сваки исказ нуђена је петостепена скала за процену значаја очекивања од будућег занимања. Није евидентирано конкретно занимање за које се испитаник опредељује, па стога није ни био циљ да се траже евентуалне разлике у очекивањима од различитих занимања. Главни циљ је био генералне дескриптивне природе и он је и остварен: показало се заиста да ученици оба узраста имају одређена вредносна очекивања од својих будућих занимања.

Такође, у читавој серији истраживања која су извршили Кузмановић и Петровић (2007, 2010, 2013), односно Петровић и Кузмановић (2010, 2012), испитивана је преференција личних и друштвених циљева, који су посматрани као вредности, а посебно је испитивана веза између степена прихватања тих циљева с једне стране, и ставова према политичким странкама, с друге стране. Ова истраживања су релевантна за тему којом се овде бавимо само као теоријски и методолошки модел. Избор будућег занимања, посматран преко избора факултета који ће студирати, може се разумети као манифестација вредности и позитивних ставова према одређеним занимањима и професијама.

У једном истраживању Петровић и Кузмановић су установили да се студенти различитих факултета, студијских група и усмерења разликују у степену прихватања појединих личних и друштвених циљева (2013), али је остало отворено питање да ли су те разлике настале пре уписа на факултете, или под утицајем студија. Основано је претпоставити да важи и једно и друго. У сваком случају, и ово истраживање је један од подстицаја да се озбиљније постави питање значаја одређених вредности као фактора у избору факултета и будућег занимања.

ПРОБЛЕМ, ЦИЉЕВИ И ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Полазећи од теоријске основе и емпиријских истраживања која су спроведена код нас, и о којима је било речи у уводном делу овог рада, формулисали смо истраживачки проблем који се од-

носи на утврђивање релације између будућег занимања које се стиче студирањем планираног факултета или високе школе, и очекивања да се на тај начин могу остварити неки значајни лични и друштвени циљеви, тј. вредности. У оквиру овог методолошког модела нисмо наводили листу конкретних занимања, јер би она била преширока, а матуранти можда и не познају сва занимања којима би желели да се баве. Због тога смо се определили да испитујемо избор факултета као пут до будућег занимања, јер је познато да се већина матураната гимназија опредељује за одређене студије на факултетима и вишим школама, тако да је наша општа претпоставка да ће за преко избора факултета манифестовати и одређене вредности везане за будуће занимање. У вези са тим, постављено је неколико основних истраживачких питања и хипотеза које се односе на главне циљеве истраживања:

- 1) *Које личне и друштвене вредности су најприхваћивије међу матуранцима гимназије, односно, које најмање прихватају?* Одговор на ово питање захтева да се утврди ранг листа личних и ранг листа друштвених вредности на основу просечних оцена важности испитиваних циљева.
- 2) *Каква се очекивања у погледу могућности остваривања циљева везују за жељени а каква за нежељени факултет/занимање?* Овде очекујемо да ће матуранти у значајно већој мери изабрати факултет и будуће занимање које им може омогућити остваривање појединих личних циљева, док се могућност остваривања општих друштвених циљева може везивати и за нежељени факултет.
- 3) *Да ли постоји значајна повезаност између састављених прихваћених циљева и састављених очекивања да се преко преферираног факултета/занимања могу остварити ти циљеви?* Степен ове повезаности може да указује на степен конгруенције између значаја циљева и очекивања да могу бити остварени преко жељеног факултета, јер постоји могућност да су неки циљеви значајни и оствариви, као што постоји и могућност да се неки значајни циљеви не могу остварити (или могу у мањој мери) преко изабраног факултета и будућег занимања.
- 4) *Постоји ли повезаност између састављених жеље да се студира одабрани факултет и састављених очекивања да се преко занимања које се стиче студирањем тог факултета могу реализовати одређени циљеви?* И овде се подразумева претпоставка о позитивној пове-

заности између жеље да се студира одређени факултет и очекивања да ће тај избор испунити остваривање жељених циљева.

- 5) *Да ли се преферираном факултету и будућем занимању које се преко њега стииче приписује већа моћност остваривања личних него друштвених циљева?* Пошто смо на основу емпиријског искуства домаћих истраживача (Кузмановић и Петровић, 2007, 2010, 2013) пошли од претпоставке да је оправдано разликовати личне и друштвене вредности, и у испитивању користили две листе циљева, претпостављамо да ће матуранти имати већа очекивања у погледу остваривања личних него друштвених циљева преко изабраног факултета и будућег занимања.

МЕТОД

Варијабле и инструменти – Полазећи од идеје да се лични циљеви темеље на личним потребама и интересима, или њиховим комбинацијама и системима, Кузмановић и Петровић су на основу свог истраживачког искуства (Кузмановић и Петровић, 2007, 2010, 2013; Петровић и Кузмановић, 2010, 2012) формирали листу од 18 личних циљева (ЛЛЦ-18) чији су најкраћи називи: углед, пријатељи (пријатељска подршка), друштвена моћ, самоактуализација, алтруизам, постигнуће, узбудљив живот, подређеност, сигурност, савесност, љубав, материјални стандард, знање, уживање (хедонизам), друштвено ангажовање, самосталност, популарност и здрав живот.

Исто тако, наведени аутори су дефинисали и друштвене циљеве, који се такође могу темељити на потребама и интересима, али релевантним за шири круг људи, друштвене групе и читаву заједницу. Логично, артикулисање тих циљева је под утицајем разноврсних друштвених чинилаца. Не могу се занемарити ни циљеви који се сматрају важним у актуелном историјском времену за одређено друштво, као што је наше (нпр. улазак у Европску Унију, као друштвени циљ). Аутори су узели у обзир разна испитивања јавног мњења и своја претходна истраживања (Кузмановић, 1990, 1995; Петровић, 1996) и сачинили су следећу листу од 18 друштвених циљева (ЛДЦ-18): јака привреда, добри међунационални односи, борба против криминала и корупције, јачање одбрамбених снага земље, хуманији односи у друштву, екологија, запосленост, социјална једнакост, правна држава, очување традиције, улазак у Европску унију, приватизација, државни и

територијални интегритет, демократија, животни стандард, развој науке и културе, социјална права и политички систем.

Сви наведени лични и друштвени циљеви операционализовани су преко кратких, језгровитих исказа – као нпр. *социјална њрава* преко исказа: „Да држава обезбеди бесплатно образовање, здравствену и социјалну заштиту”, или *уїлег* – као лични циљ, преко реченице: „Да ме други људи поштују, да уживам углед међу људима”. Пошто се циљеви посматрани као вредности углавном прихватају, само у различитом степену (због чега се говори о преференцијама), уз сваки исказ понуђено је пет следећих модалитета одговора: „мало је важно”, „осредње је важно”, „прилично је важно”, „јакo је важно” и „изузетно много је важно”. Испитаници су замољени да овај последњи одговор употребљавају само онда када сматрају да је неки циљ за њих изузетно значајан. Одговори су у обради података транспоновани у бројеве, па је тако добијена скала процене у распону од 1 до 5, што је омогућило да се у статистичкој анализи нека поређења обављају преко просечних вредности, а повезаност преко коефицијента линеарне корелације.

Посебно су испитивана очекивања матураната везана за будуће занимање путем листе личних циљева, с тим што су овде испитаници питани колико изабрани факултет и будуће занимање које се тиме стиче може допринети остварењу појединих циљева. Такође је коришћена скала од пет модалитета одговора, са следећим значењима: „нимало”, „мало”, „осредње”, „прилично” и „веома много”. И ови одговори су трансформисани у петостепену нумеричку скалу.

Упитник је, наравно, укључио и питање о томе који факултет или високу школу испитаник намерава да упише, као и степен жеље (петостепена скала) да се бави занимањем које му изабрани факултет или школа омогућује. Било је постављено и питање који факултет нипошто не би желео, или најмање жели да упише. Ово је било потребно да би се установиле евентуалне разлике у очекивањима између жељеног и нежељеног занимања у погледу могућности остваривања циљева.

УЗОРАК ИСПИТАНИКА И ПОСТУПАК ИСПИТИВАЊА

Испитивањем је обухваћено 497 ученика завршног разреда гимназија (матуранти) у Београду и неколико градова у унутрашњости Србије. Матуранти су изабрани као испитаници због тога што

се налазе у завршном разреду средње школе и углавном се опредељују да студирају одређене факултете и више школе, а преко њиховог опредељења смо желели да посматрамо повезаност вредности и избора будућег занимања. У Београду су испитани матуранти Прве, Треће, Девете, Десете и Петнаесте гимназије, а у унутрашњости матуранти гимназија у Нишу, Чачку и Лозници, тако да се може говорити о пригодном узорку испитаника, али с обзиром на величину узорка и чињеницу да се гимназије значајно не разликују по структури ученика и условима школовања, сматрамо да се могу изводити поуздана закључивања. Структура узорка по местима гимназија показује да је највећи проценат ученика из Београда (62,4%), затим из Ниша (16,1%), Лознице (13,1%) и Чачка (8,5%). Према полној припадности узрак је чинило 62,6% девојака и 37,4% младића. С обзиром на уже усмерење у гимназији, узорак се састојао од 48,5% ученика друштвеног смера, затим 40,8% ученика природног смера и 10,7% ученика општег смера.

Треба рећи да наведена општа структура узорка и број испитаника по појединим категоријама донекле варирају када је реч о избору појединих факултета, јер сви испитаници (497) нису одговорали на сва тражена питања, тако да узорак варира у складу са појединим варијаблама и методама статистичке анализе која је коришћена према постављеним хипотезама. Тако се од укупног броја анкетираних за избор пожељног факултета определило 494, а за избор најмање пожељног факултета 473 испитаника. Као свој избор испитаници су укупно навели 54 факултета, од чега су најзаступљенији: Економски (10,1%), Правни (8,2%), ФОН (8,2%), Електротехнички (7,8%), Филозофски (6,4%), Филолошки (5,8%), Медицински (5,0%) и Политичке науке (4,8%). За остале факултете се опредељује испод 5% испитаника, тако да их не приказујемо у овој структури.

Испитивање је спроведено крајем школске године са матурантима наведених гимназија, у школским условима (учионицама), што можемо узети као предност за ову врсту испитивања везаног за професионално опредељивање младих, јер су матуранти на крају завршне године већ имали јасно формиране ставове и опредељење које факултете ће уписати. Примењена је техника групног испитивања по разредима од стране истраживача и школског психолога, уз одговарајуће објашњење и позитивну мотивацију ученика за учешћем у истраживању. Током испити-

вања није било отпора и нерегуларности које би могле утицати на резултате испитивања.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

СТЕПЕН ПРИХВАТАЊА (ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ) ЛИЧНИХ И ДРУШТВЕНИХ ЦИЉЕВА

Прво питање постављено у нашем истраживању односило се на преференцију одређених циљева, који су испитивани преко две одвојене листе – лични и друштвени циљеви. У табели 1. приказана је преференција личних циљева, који су наведени према просечном степену прихваћености, тако да њихов редослед представља и ранг листу значаја које им испитаници придају.

Лични циљеви	АС	СД	Лични циљеви	АС	СД
ПРИЈАТЕЉИ	4.49	0.82	АЛТРУИЗАМ	3.77	1.02
ЉУБАВ	4.36	0.89	УГЛЕД	3.57	1.02
САМОСТАЛНОСТ	4.43	0.82	ПОСТИГНУЋЕ	3.47	1.07
САМОАКТУАЛИЗАЦИЈА	4.34	0.81	ЗДРАВ ЖИВОТ	3.45	1.25
МАТЕРИЈАЛНИ СТАНДАРД	4.17	0.93	САВЕСНОСТ	3.38	1.25
ЗНАЊЕ	4.09	0.86	ДРУШТВЕНО АНГАЖОВАЊЕ	3.26	1.04
УЗБУДЉИВ ЖИВОТ	4,00	0.98	ДРУШТВЕНА МОЋ	2.62	1.23
СИГУРНОСТ	3.95	1,00	ПОДРЕЂЕНОСТ	2.05	1.05
УЖИВАЊЕ/ХЕДОНИЗАМ	3.78	1.03	ПОПУЛАРНОСТ	2.04	1.19

ТАБЕЛА 1: СТЕПЕН ПРИХВАТАЊА ЛИЧНИХ ЦИЉЕВА

На основу резултата приказаних у табели 1. може се констатовати да матуранти већину личних циљева прихватају у значајном степену који се креће изнад теоријске средње вредности, с тим што посебно истичу: пријатељство, романтичне везе (љубав), самосталност и независност, самоактуализацију, материјални стандард породице, знање и узбудљив живот. Насупрот томе, из исте табеле се може видети да су најмање преферирани лични циљеви који се везују за популарност, послушност, подре-

ђеност и друштвену моћ. На основу тога могло би се рећи да се лични циљеви код матураната гимназија не поклапају са неким уобичајеним схватањима присутним у јавном мњењу, нити с а резултатима неких истраживања у новије време, по којима се очекује да су млади оријентисани на корист, престиж, компетитивност, успех, друштвену промоцију и углед (Кузмановић, Петровић, 2013; Јоксимовић, 1999). Према избору личних циљева наши испитаници више одговарају типичном профилу адолесцената познатом из ранијих истраживања (Erikson, 1976; Врањешевевић, 2001). Очигледно је да доминирају они циљеви који су више засновани на емоционалним и интелектуалним потребама младих, што се уклапа у ширу слику типичног адолесцента, али и са истицањем материјалних потреба везаних за лични и породични стандард, што се може приписати утицају актуелне друштвено-економске кризе у нашем друштву.

Друштвени циљеви:	АС	СД	Друштвени циљеви:	АС	СД
СОЦИЈАЛНА ПРАВА	4.43	0.87	СОЦИЈАЛНА ЈЕДНАКОСТ	3.66	1.16
ЗАПОСЛЕНОСТ	4.24	0.99	ДОБРИ МЕЂУНАЦИОНАЛНИ	3.59	1.16
РАЗВОЈ НАУКЕ И КУЛТУРЕ	4.24	0.93	ИНТЕГРИТЕТ ЗЕМЉЕ	3.57	1.17
ЖИВОТНИ СТАНДАРД	4.20	0.88	ДЕМОКРАТИЈА	3.42	1.18
ХУМАНИЈИ ОДНОСИ	4.06	1.02	ЈАКА ПРИВРЕДА	3.27	1.31
ЕКОЛОШКИ ЦИЉЕВИ	3.97	1.04	ЈАЧАЊЕ ОДБРАМБЕНИХ СНАГА	3.14	1.22
ПРАВНА ДРЖАВА	3.86	1.06	ЈЕДНОПАРТИЈСКИ СИСТЕМ	2.54	1.29
БОРБА ПРОТИВ КРИМИНАЛА И КОРУПЦИЈЕ	3.83	1.21	ПРИВАТИЗАЦИЈА	2.46	1.11
ОЧУВАЊЕ ТРАДИЦИЈЕ	3.81	1.14	УЛАЗАК У ЕУ	2.17	1.14

ТАБЕЛА 2: СТЕПЕН ПРИХВАТАЊА ДРУШТВЕНИХ ЦИЉЕВА

Кад је реч о друштвеним циљевима, матуранти преферирају оне циљеве који имају социјални и хуманистички значај, као што су: социјална права, образовање, наука, посао, обезбеђење бољег стандарда и хуманији односи међу људима. То се може тумачити као знак њихове потребе за прихватањем принципа хуманости, правде и демократичности, уз истовремено разумевање значаја науке и културе у нашем друштву. То такође одговара опш-

тој слици младих људи који теже равноправности, правди, економски и социјално стабилном друштвеном окружењу. Овакав избор друштвених циљева се не уклапа сасвим у тренутно преовлађујућа друштвена, а нарочито политичка, очекивања и вредности које се везују за тржишну и либералну економију, пошто се у први план истичу социјалне и демократске вредности, као што су социјална праведност, доступност образовања, сигурност посла и задовољавајући материјални стандард. Насупрот општим очекивањима и веровањима да су млади више опредељени за интернационалне интеграције, Европску Унију и тржишну привреду, према овом истраживању то су најмање прихватљиви циљеви код наших матураната. По нашем мишљењу, разлог томе вероватно треба тражити у чињеници да су последице транзиције и приватизације у нашој земљи, као и услови које ЕУ поставља Србији у процесу придруживања, оставили негативну слику у свести младих људи, тако да се такви циљеви доживљавају као мање прихватљиви у односу на остале друштвене циљеве. Уз то треба додати и њихово ниско вредновање једнопартијског политичког система као друштвеног циља или вредности, што би могло да говори да млади не прихватају једну идеолошку доктрину, догматизам и ауторитарност. У целини гледано, према преференцијама друштвених вредности, могло би се говорити да су млади оријентисани ка демократским и социјалним вредностима, али са одређеном националном конотацијом (због ниског вредновања уласка у ЕУ као друштвеног циља). То указује да су млади отворени за хумане и демократске вредности, али да политичке и друштвене циљеве више везују за националне оквири у којима вероватно виде више простора за испољавање личних потреба и циљева, али и општих друштвених вредности као што су хуманизам, правда, слобода и независност.

РАЗЛИКЕ У ОЧЕКИВАЊИМА ОД ЖЕЉЕНОГ И НЕЖЕЉЕНОГ ЗАНИМАЊА

Како је наведено у методологији, од испитаника смо тражили да у упитнику наведу не само који факултет или високу школу планирају да упишу, већ и који факултет, тј. будуће занимање би најмање желели. Такође су имали задатак да на петостепеној скали оцене колико жељено занимање (које се стиче преко одабраног факултета) омогућава остваривање сваког од наведених 18 личних циљева, али исте такве процене испитаници су давали и када је реч о нежељеном факултету и занимању. Ове процене смо

назвали „очекивање” од жељеног и нежељеног (најмање жељеног) занимања. Статистичка анализа података је извршена преко т-односа, тј. утврђивана је значајност разлика у просечним очекивањима од преферираног и нежељеног занимања.

Лични циљеви – вредности	АС жељено занимање	АС нежељено занимање	Разлике између АС	t однос	Значајност разлика
УГЛЕД	3.76	3.33	0.43	3.49	.001
ПРИЈАТЕЉИ	3.95	3.28	0.67	11.43	.000
ДРУШТВЕНА МОЋ	3.09	2.99	0.10	1.61	.107
САМОАКТУАЛИЗАЦИЈА	4.36	3.22	1.14	17.20	.000
АЛТРУИЗАМ	3.68	3.25	0.43	5.18	.000
ПОСТИГНУЋЕ	3.79	3.28	0.51	7.11	.000
УЗБУДЉИВ ЖИВОТ	3.81	2.74	1.07	11.16	.000
ПОДРЕБЕНОСТ	2.71	3.22	-0.51	-7.52	.000
СИГУРНОСТ	3.85	3.15	0.70	9.83	.000
САВЕСНОСТ	3.55	2.99	0.56	7.92	.000
ЉУБАВ	3.80	3.24	0.56	9.69	.000
МАТЕРИЈАЛНИ СТАНДАРД	4.15	3.50	0.65	9.90	.000
ЗНАЊЕ	4.15	3.20	0.95	15.40	.000
ХЕДОНИЗАМ	3.64	2.82	0.82	12.50	.000
ДРУШТВЕНО АНГАЖОВАЊЕ	3.35	3.03	0.34	4.26	.000
САМОСТАЛНОСТ	4.33	3.44	0.89	14.55	.000
ПОПУЛАРНОСТ	2.32	2.49	-0.17	-2.22	.027
ЗДРАВ ЖИВОТ	3.38	3.02	0.36	5.06	.000

ТАБЕЛА 3: РАЗЛИКЕ У ОЧЕКИВАЊИМА ОД ЖЕЉЕНОГ И НЕЖЕЉЕНОГ ЗАНИМАЊА

На основу резултата приказаних у табели 3. уочава се јасна тенденција да постоји значајна разлика код већине личних циљева у погледу очекивања њиховог испуњења преко жељеног и нежељеног занимања. Очито је да матуранти очекују да ће им жељени факултет и занимање омогућити реализацију наведе-

них личних циљева више него нежељено занимање. Међутим, изузетак су три циља. Први циљ се односи на *моћ* и *руковођење другим људима* („Да руководим другим људима, да имам значајну друштвену моћ”) – где нема статистички значајних разлика у процени могућности остваривања овог циља код преферираног и нежељеног занимања. Други циљ се односи на *популарност* као личну вредност („Да постанем познат и популаран, да се о мени зна и прича у јавности”), с тим што је у овом случају добијена негативна разлика, јер се процењује да се такав циљ пре може остварити преко нежељеног него преко жељеног факултета, тј. занимања. Такође, и када је реч о трећем циљу – *погређеност* и *послушност* („Да просто радим свој посао и извршавам одлуке онако како захтевају претпостављени, старији и моћнији”), добијена је негативна разлика у корист нежељеног занимања. Дакле, ова два циља (популарност и послушност) се више везују за непопуларно или најмање прихватљиво занимање, а на основу преференције личних циљева (табела 1) видимо да су то истовремено и циљеви који су у узорку наших испитаника најмање прихваћени.

Имајући у виду добијене разлике у преференцији циљева када се упоређује жељено и нежељено занимање, може се закључити да се преферирано занимање повезују са већим могућностима остварења скоро свих личних циљева, изузев три најмање прихватљива циља – друштвена моћ, послушност и популарност, од којих се ова два последња циља више повезују са непожељним занимањем. Очито је да се наши испитаници према већини личних циљева односе позитивно, и да могућност остварења тих циљева углавном везују за изабрано занимање, али изгледа да постоје и неки лични циљеви за које матуранти сматрају да се могу више остварити преко нежељеног занимања. То заправо значи да су спремни да признају да се неки за њих мање вредан циљ може у већој мери остварити преко нежељеног факултета и занимања, што би се психодинамски могло интерпретирати као порука: циљеви које не желим (на пример – потчињавање или послушност) могу се више остварити преко занимања које не волим, али пошто ја и не тежим (или мало тежим) тим циљевима, онда је то можда и разлог више да не желим то занимање. То би даље могло да значи, да матуранти неће изабрати оне факултете и занимања која повезују са оним циљевима које најмање желе, тј. изабраће онај факултет и занимање које желе и коме приписују могућност остварења већине личних циљева. Чини нам се да оваква логика очекивања од жељеног и нежељеног занимања

има оправдања у инструменталном карактеру занимања и позитивној или негативној валенци одређених циљева, што се уклапа у неке теоријске моделе о којима смо говорили у уводном делу овог рада (Holland, 1973, према: Бранчић, 1986).

ПОВЕЗАНОСТ ВАЖНОСТИ ЦИЉЕВА И ОЧЕКИВАЊА ДА СЕ ТИ ЦИЉЕВИ МОГУ ОСТВАРИТИ ПРЕКО ИЗАБРАНОГ ЗАНИМАЊА

Ако је на нивоу узорка у целини установљено да се уз жељено занимање више него уз нежељено везује очекивање да се могу остварити значајни циљеви, а да код најмање значајних циљева нема разлика, или да се чак јављају у корист нежељених занимања, оправдано је поставити питање да ли се и на индивидуалном нивоу и само код жељених занимања већа очекивања везују уз индивидуално значајније циљеве. Другим речима, поставља се питање да ли се јавља корелација између степена важности циља и степена очекивања да се преко преферираног занимања тај циљ може остварити.

ЦИЉЕВИ	R	ЦИЉЕВИ	R	ЦИЉЕВИ	R
УГЛЕД	.477**	УЗБУДЉИВ ЖИВОТ	.371**	ЗНАЊЕ	.471**
ПРИЈАТЕЉИ	.459**	ПОДРЕБЕНОСТ	.545**	ХЕДОНИЗАМ	.515**
ДРУШТВЕНА МОЋ	.567**	СИГУРНОСТ	.416**	ДРУШТВЕНО АНГАЖОВАЊЕ	.513**
САМОАКТУАЛИЗАЦИЈА	.407**	САВЕСНОСТ	.581**	САМОСТАЛНОСТ	.457**
АЛТРУИЗАМ	.514**	ЉУБАВ	.443**	ПОПУЛАРНОСТ	.634**
ПОСТИГЊУБЕ	.503**	МАТЕРИЈАЛНИ СТАНДАРД	.486**	ЗДРАВ ЖИВОТ	.616**

ТАБЕЛА 4: КОРЕЛАЦИЈЕ ВАЖНОСТИ ЛИЧНИХ ЦИЉЕВА И СТЕПЕНА ОЧЕКИВАЊА ДА СЕ МОГУ ОСТВАРИТИ ПРЕКО ИЗАБРАНОГ ФАКУЛТЕТА И БУДУЋЕГ ЗАНИМАЊА

Из табеле 4. се може видети да се редовно појављују очекиване корелације и да су оне прилично високе. Већина појединачних корелација се креће изнад 0.40, а неколико и преко 0.60, што показује да постоји значајна повезаност између степена прихватања већине личних циљева и очекивања да се преко изабраног занимања ти циљеви могу и остварити. Можда изгледа необично, али највиши степен повезаности је добијен између оцене значаја по-

популарности и степена очекивања да се преко одабраног факултета и жељеног занимања тај циљ може реализовати ($R=0,63$). На основу табеле 1. видели смо да популарност спада међу најниже вредноване циљеве, и да у целини матуранти верују да њихово преферирано занимање мање него нежељено може омогућити остваривање тог циља. Намеће се питање: Како објаснити овај нови резултат – да се за најмање прихватљив циљ везује високо очекивање да може бити остварен? Несумњиво је да већина испитаника нарочито не цени популарност у односу на остале циљеве, али изгледа да неки испитаници сматрају да он може бити пожељан и остварен преко жељеног занимања, док други сматрају да још више може бити остварен преко нежељеног занимања. Очигледно је да извесна коваријација у оценама те две варијабле постоји, тако да такве тенденције омогућују да се оствари прилично висок коефицијент корелације. Међутим, у целини можемо констатовати да важи правилност: уколико је неки циљ за матуранте важнији, утолико више очекују да се он може остварити преко преферираног занимања и обратно.

Најмању корелацију између важности циља и очекивања да се преко изабраног факултета и будућег занимања оствари има циљ који се односи на – *узбудљив животи* ($R=0,37$), што указује на чињеницу да иако је то значајан циљ за матуранте, не прати га исто тако високо очекивање да ће он бити остварен преко изабраног факултета и будућег занимања. То иде у прилог претпоставке да већина матураната вероватно и није бирала факултет на основу очекивања да им омогући популарност и моћ, већ на основу других важнијих циљева. Значајна повезаност између степена пожељности циља и очекивања да ће будуће занимање омогућити остварење тих циљева углавном важи за личне, животне циљеве, док су код друштвених циљева корелације углавном ниске и незначајне, тако да их у овом раду и не приказујемо посебно. Исто тако, корелације са степеном очекивања да се преко нежељених занимања могу остварити испитивани циљеви су знатно ниже (већина се креће испод 0.20), а такође су најчешће потпуно незначајне. Све то указује да се само за важне личне циљеве везује веће очекивање да буду остварени преко изабраног факултета и будућег занимања, док се друштвеним циљевима не придаје такав значај.

ПОВЕЗАНОСТ СТЕПЕНА ЖЕЉЕ ДА СЕ БАВИ ПРЕФЕРИРАНИМ ЗАНИМАЊЕМ
И СТЕПЕНА ОЧЕКИВАЊА ДА СЕ МОГУ ОСТВАРИТИ ЛИЧНИ ЦИЉЕВИ

У табели 5. дате су појединачне корелације између жељености занимања и очекивања да ће се преко тог занимања остварити одређени циљ, а потом је регресионом анализом утврђена повезаност између свих личних циљева и жељености бављења преферираним занимањем.

Појединачне корелације					
УГЛЕД	.181**	УЗБУДЉИВ ЖИВОТ	.097*	ЗНАЊЕ	.232**
ПРИЈАТЕЉИ	.100*	ПОДРЕЂЕНОСТ	-.068	ХЕДОНИЗАМ	.129**
ДРУШТВЕНА МОЋ	.059	СИГУРНОСТ	.094*	ДРУШТВЕНО АНГАЖОВАЊЕ	.128**
САМОАКТУАЛИЗАЦИЈА	.350**	САВЕСНОСТ	.162**	САМОСТАЛНОСТ	.160**
АЛТРУИЗАМ	.102*	ЉУБАВ	.071	ПОПУЛАРНОСТ	.113*
ПОСТИГНУЋЕ	.178**	МАТЕРИЈАЛНИ СТАНДАРД	.113*	ЗДРАВ ЖИВОТ	.074

ТАБЕЛА 5: Корелације између жељености занимања и очекивања остварења циљева

Модел	Коефицијенти ^А			
	Нестандардизовани коефицијенти		Стандардизовани коефицијенти	
	В	Ст. грешка	Бета	t
				Значајност

ТАБЕЛА 6: Лични циљеви као предиктори жељености занимања – регресиона анализа

(КОНСТАНТА)	1.784	.324		5.504	.000
УГЛЕД	.071	.058	.072	1.226	.221
ПРИЈАТЕЉИ	-.046	.050	-.053	-.918	.359
ДРУШТВЕНА МОЋ	-.052	.045	-.066	-1.164	.245
САМОАКТУАЛИЗАЦИЈА	.339	.066	.275	5.127	.000
АЛТРУИЗАМ	.003	.040	.004	.085	.932
ПОСТИГНУЋЕ	.039	.053	.041	.741	.459
УЗБУДЉИВ ЖИВОТ	-.004	.026	-.008	-.159	.874
ПОДРЕБЕНОСТ	-.061	.037	-.077	-1.624	.105
СИГУРНОСТ	-.045	.049	-.051	-.910	.363
САВЕСНОСТ	.118	.039	.161	2.998	.003
ЉУБАВ	-.045	.044	-.059	-1.006	.315
МАТЕРИЈАЛНИ СТАНДАРД	.021	.060	.021	.350	.726
ЗНАЊЕ	.078	.057	.071	1.367	.172
ХЕДОНИЗАМ	.029	.045	.034	.648	.518
ДРУШТВЕНО АНГАЖОВАЊЕ	.030	.042	.037	.722	.471
САМОСТАЛНОСТ	.037	.059	.034	.635	.526
ПОПУЛАРНОСТ	.044	.037	.058	1.173	.241
ЗДРАВ ЖИВОТ	-.002	.036	-.003	-.066	.948
А. ЗАВИСНА ВАРИЈАБЛА: У КОЈОЈ МЕРИ ЖЕЛИШ ДА СЕ БАВИШ ТИМ ЗАНИМАЊЕМ					

ТАБЕЛА 6: Лични циљеви као предиктори жељености занимања – РЕГРЕСИОНА АНАЛИЗА

Када се посматрају појединачне корелације између жељености занимања и очекивања да буду остварени лични циљеви (табела 5), запажа се да су корелације најмање и незначајне када су у питању циљеви – здрав живот, љубав, друштвена моћ и послушност, што значи да жеља да се бави изабраним занимањем не доприноси очекивању да се остваре ови циљеви. За остале личне циљеве се може рећи да су значајније повезани са жељом да се бави изабраним занимањем. Корелације су значајне али углавном ниске, изузев знања, угледа и самоактуализације, што би могло да значи да су то главни циљеви који се повезују са жељом да се бави будућим занимањем. То се такође може видети и када

се посматрају бета коефицијенти (табела 6), из које се запажа да тој повезаности највећи допринос дају корелације које се односе на циљеве – самоактуализација (да се искажу своје способности и остваре могућности) и савесност (да се живот проживи савесно и мирно). Вероватно да је главни разлог релативно ниске укупне корелације у томе што је степен жеље да се бави преферираним занимањем недовољно варијабилан, јер су сви испитаници наводили да бирају неко занимање (факултет) којим желе да се баве више од осталих. Међутим, када се погледају обичне линеарне корелације по појединим ајтемима (табела 5.) може се запазити да су све појединачне корелације значајне, изузев за циљеве који се везују за друштвену моћ, послушност, љубав и здрав живот. Очигледно је да испитаници верују да се ови циљеви, у поређењу са другим, могу мање остварити преко преферираног занимања, док се жеља да се баве изабраним занимањем значајније повезује са очекивањем да ће допринети остварењу већине осталих личних циљева. То још једном потврђује нашу полазну претпоставку да су лични циљеви и очекивања у вези могућности њиховог остварења повезани са избором факултета и будућег занимања. У целини посматрано, корелациона регресиона анализа показује да постоји повезаност ($R = 0.41$) између степена жеље матураната да се баве одређеним занимањем и очекивања да се преко тог занимања могу остварити одређени циљеви, али је степен објашњења варијансе критеријумске варијабле релативно низак – око 17%, односно 14% прилагођене варијансе.

Што се тиче друштвених циљева, корелације између жеље да се бави изабраним занимањем и очекивања да ти циљеви буду остварени су веома ниске и незначајне, тако да их у овој анализи и не приказујемо. Овакав налаз иде у прилог наше опште претпоставке да је оправдано одвојено испитивати личне и друштвене циљеве, јер се на овом примеру показало да се избор факултета и будућег занимања, посматрано из перспективе циљева, углавном везује за одређене личне циљеве којима испитаници придају већи значај и имају већа очекивања да ће бити остварени преко изабраног факултета и будућег занимања.

ЗАКЉУЧАК Резултати овог истраживања у целини показују да су циљеви посматрани као вредносна очекивања матураната значајан чинилац у избору факултета и високе школе као замишљеног будућег занимања, које се жели стећи преко изабраног факултета. За 15 од 18 личних циљева матуранти значајно више верују да се

они могу остварити преко жељеног него преко неког замишљеног нежељеног занимања.

Важност очекивања да жељено занимање може допринети остварењу личних циљева потврђује налаз да постоје прилично високе позитивне корелације (око 0,50, па и 0,60) између степена значаја личних циљева за појединца и очекивања да се дати циљеви могу остварити преко одабраног факултета и будућег занимања. То важи за свих осамнаест личних циљева. Генерално посматрано, уколико је животни циљ за матуранте важнији, уколико више верују да се он може остварити преко жељеног занимања.

Такође, постоје значајне, мада углавном ниске, корелације између очекивања везаних за могућност остварења појединих циљева (укупно 14) и степена жељености бављења преферираним занимањем. Регресиона анализа показује да је мултипла корелација статистички значајна, али не нарочито висока ($R = 0,41$), што указује да жеља да се бави одређеним занимањем не зависи само од степена очекивања да се остваре одређени циљеви. То очекивање је наравно веће када су у питању лични циљеви, али разлог ниске корелације може бити и у чињеници што степен жељености има ограничен опсег варијације, будући да опредељење за неко занимање укључује критички ниво жељености.

Утврђено је да постоји значајна разлика у погледу очекивања да се преко жељеног занимања могу остварити лични у односу на друштвене циљевице. По природи ствари, у избору занимања млади се више руководе личним, животним циљевима (вредностима) него друштвеним циљевима. Лични циљеви су више засновани на појединим базичним потребама, или комбинацијама потреба, које појединац жели да задовољи кроз избор факултета и будућег занимања, као што су: знање, самоактуализација, сигуран живот и друштвени углед, док мање обраћају пажњу на значај општијих друштвених потреба и циљева.

У целини посматрано, добијени налази говоре о значају испитивања циљева као вредности и очекивања да буду остварени у контексту избора факултета и будућег занимања које се преко њега стиче. Ми нисмо испитанике директно питали да ли су имали у виду одређене вредносне циљеве када су се опредељивали за факултет, већ смо до налаза о значају циљева дошли посредно, статистичким укрштањем и анализом података. Могуће је да су матуранти имали у виду само неке важне циљеве при избору факултета или високе школе, а да се неки други појављују

као статистички значајни зато што су повезани са првим, а можда и зато што млади донекле и несвесно бирају занимање за које интуитивно верују и осећају да преко њега могу да остваре многе личне циљеве и вредности.

- ЛИТЕРАТУРА Brančić, B. (1986). *Psihološke teorije izbora zanimanja*. Beograd: Naučna knjiga.
- Havelka, N. (1994). Vrednosne orijentacije učenika i njihova očekivanja od budućeg zanimanja. *Psihološka istraživanja*, 7: 89–126.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Kuzmanović, B. (1990). Procena relativnog značaja društvenih ciljeva. U N. Havelka (ur.), *Efekte osnovnog školovanja* (pp. 215 – 234). Beograd: Institut za psihologiju.
- Kuzmanović, B. (1995). Preferencije društvenih ciljeva. *Psihološka istraživanja*, 7: 49 – 69.
- Kuzmanović, B. i Petrović, N. (2007). Struktura preferencija ličnih i društvenih ciljeva srednjoškolaca. *Psihologija*, 40: 567 – 585
- Kuzmanović, B. i Petrović, N. (2010). Ciljevi i očekivanja kao činioci stavova prema političkim strankama. *Sociološki pregled*, 44: 453 – 470.
- Kuzmanović, B. i Petrović, N. (2013). Lični i društveni ciljevi studenata u kontekstu njihovog profesionalnog usmerenja. *Andragoške studije*, 1: 49 – 72.
- Pajević, D. (2006) *Psihologija rada*. Beograd: Liber
- Petrović, N. (1996). Važnost ličnih i društvenih ciljeva i odnos prema političkim strankama. (Diplomski rad). Beograd: Filozofski fakultet.
- Petrović, N. i Kuzmanović B. (2010). Vrednosti i očekivanja kao činioci izbornog opredeljenja. *Srpska politička misao*, 17: 175–194.
- Petrović, N. i Kuzmanović, B. (2012). Ciljevi i očekivanja kao prediktori subjektivnog odnosa prema dvema suparničkim strankama. *Srpska politička misao*, 35: 65 – 87.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Schwartz, S. H. and Bilsky, W. (1987). Toward a Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53: 550 – 562.
- Schwartz, S. H. and Bilsky, W. (1990). Toward a Psychological Structure of Human Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. *Journal of Person. and Soc. Psych.*, 58: 878 – 891.
- Vroom, V. (1964). *Work and Motivation*. New York: Wiley.

NEBOJŠA B. PETROVIĆ
MILANKO D. ČABARKAPA
BORA R. KUZMANOVIĆ
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY   THE VALUES EXPECTATIONS OF HIGH SCHOOL GRADUATES AT THE CHOICE
OF THE FACULTY AND FUTURE OCCUPATION

There are many psychological references to professional orientation of pupils. However, mainly studied predictors were the role of school, peers, parents, socio-economics factors, and less the role of personality traits, goals, expectations, personal and social values.

In this paper the focus is on personal goals and social values defined as specific objectives that are significant for a faculty choice, and therefore a future profession. We use two lists of goals – 18 personal and 18 social, applied to the sample of 497 high school pupils in fourth grade. The study was conducted in school settings. Preference and level of importance of the objectives of respondents have been expressed on the 5-point scale of Likert type, which allowed the statistical analysis of applied methods.

The research results show significant differences in individual preferences of the goals and values, as well as the significantly connection of the goals with expectations to be fulfilled by faculty and future career choice. In addition, it was shown that the higher importance is given to personal than social values, which justified starting assumption of the authors, to examine personal and social values separately, since they were shown to have a different significance for professional orientation of young people.

KEY WORDS: values, personal and social goals, high school students, professional orientation.